

ISSN 1563-0223
Индекс 75878; 25878

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТИ

ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ

Филология сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК КазНУ

Серия филологическая

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

KazNU BULLETIN

Philology series

№1 (165)

Алматы
«Қазақ университеті»
2017

ХАБАРШЫ

ФИЛОЛОГИЯ СЕРИЯСЫ №1 (165)

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген

Куәлік №956-Ж.

Журнал жылына 4 рет жарыққа шыгады

ЖАУАПТЫ ХАТИШЫ

Зуева Н.Ю. – ф. ғ. к. доценті (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Абдиманұлы Ә. – ф. ғ. д., профессор (ғылыми редактор)
(Қазақстан)
Күркебаев К.К. – ф. ғ. к., доцент (ғылыми редактордың орынбасары) (Қазақстан)
Сулейменова Э.Д. – ф. ғ. д., профессор (Қазақстан)
Таева Р.М. – ф. ғ. к., профессор м.а. (Қазақстан)
Туманова А.Б. – ф. ғ. к., профессор (Қазақстан)
Джолдасбекова Б.Ү. – ф. ғ. д., профессор (Қазақстан)
Мадиева Г.Б. – ф. ғ. д., профессор (Қазақстан)
Карағойшиева Да.А. – ф. ғ. к., PhD (Қазақстан)
Әлімтасева Л.Т. – ф. ғ. к., доцент м.а. (Қазақстан)
Темірболат А.Б. – ф. ғ. д., профессор (Қазақстан)
Салқынбай А.Б. – ф. ғ. д., профессор (Қазақстан)
Дарibaев С.Д. – ф. ғ. к., доцен м.о. (Қазақстан)
Донна Орвин – ф. ғ. д., профессор, Торонто университеті (Канада)

Евдокимова С. – PhD, ассоц. профессор, Браун университеті (АҚШ)

Жан Жин Жин – ф. ғ. д. профессоры, Пекин ұлттық орталық университеті (Қытай)

Морхъ Пост – PhD, ассоц. профессор, Берген университеті (Норвегия)

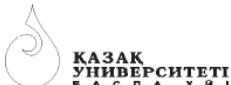
Сэт А. Агбо – PhD, ассоц. профессор, Лейкхэд университеті (Канада)

Насиє Ыйлдыз – ф. ғ. к., профессор, Гази университеті (Түркія)

Риверс Уильям П. – ф. ғ. к., профессор, член Национального совета по обучению и развитию языков (АҚШ)

Кибальник С.А. – ф. ғ. д., профессор, Орыс әдебиеті институты (Ресей)

Кенжеқанова К.К. – PhD, техникалық редактор (Қазақстан)

Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы

Гульмира Шаккозова
Телефон: +77017242911
E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Компьютерде беттеген
Айсул Алдашева

Жазылу мен таратуды үйлестіруші
Мөлдір Өміртақызы
Телефон: +7(727)377-34-11
E-mail: Moldir.Omirtaikyzy@kaznu.kz

ИБ №10151

Басыға 30.03.2017 жылы қол койылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 35.5 б.т. Офсетті қағаз. Сандық басылыс.
Тапсырыс № 1189. Таралымы 500 дана. Бағасы келісімді.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.
«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2017

Әлкебаева Д.А.
**Функционалды стильдердегі
стереотиптердің
стилистикалық ерекшеліктері**

Alkebaeva D.A.
**Stylistic features of stereotypes
of functional styles**

Алкебаева Д.А.
**Стилистические особенности
стереотипов функциональных
стилей**

Мақалада функционалдық стильдердің тілдік бірліктерінің қатарына жататын арнаулы сөздер мен стереотип сөздер қарастырылады. Тілдік стереотиптер кешенді ойлау жүйесінің модельдік компоненттерін толықтыруши ретінде сөз сейлеу қызметінде стереотип – ситуация ретінде қолданылады. Прецеденттік феномен ретінде стереотиптер фрейм – құрылым, клише/штамп, стандартты сөздер ретінде дайын күйінде адам санасында сақталады. Функционалды-стилдік стереотиптер әр стилде мазмұн мәніне қарай сәйкес қолданылады. Сондықтан олардың стилистикалық мүмкіндіктері өте мол.

Түйін сөздер:

This article discusses a steady turnover, speech stereotype of functional styles. Linguistic stereotypes used as additional components of the complex patterns of thought and the situation in speech. As precedent phenomena, the stereotype representation is stored in the mind in the form of a frame structure, edges of which are clich / stamps. Functional stylistic patterns in each style used in accordance depending on the content. Thus, their stylistic features are extensive.

Key words:

В статье рассматриваются устойчивый оборот, речевой стереотип функциональных стилей. Лингвистические стереотипы используются как дополнительные компоненты комплексной модели мышления и как ситуация в речи. Как и прецедентные феномены, стереотип-представление хранится в сознании в виде фрейм-структуры, гранями которой являются клише/штампы. Функциональные стилистические стереотипы в каждом стиле применяются в зависимости от значения содержания. Таким образом, их стилистические особенности весьма обширны.

Ключевые слова:

**ФУНКЦИОНАЛДЫ
СТИЛЬДЕРДЕГІ
СТЕРЕОТИПТЕРДІҢ
СТИЛИСТИКАЛЫҚ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Функционалдық стильдердің әрқайсысы өз мүмкіндіктерінше тілдік бірліктерді қолданудың өзіндік модельдері мен трансформациясын жасауға ұмтылады. Ол тілдің дамуына және стильді қалыптастыруға ықпал жасайды. Тілдік модельдер мен бірліктер функционалдық стильдердің шеңберінде қарастырылады.

Жалпы халықтық тілдің және ұлттық әдеби тілдің сөздік корымен арнаулы тілдік бірліктерінің негізінде әр стиль өзінің стереотиптік тілдік бірліктерін қалыптастырады.

Стереотип сияқты штамп, шаблон, клише терминдері лексикология және фразеология, функционалдық стилистика саласында қарастырылада.

Стилистикалық дайын сөз оралымдарының қатарына жататын штамп, клише, стереотип ғалымдар назарынан тыс қалған жоқ. В.В. Виноградов «Ауызекі сейлеу стилі туралы адамдар дайын сөз оралымдарымен айта да, жаза да алады» десе [1, с. 26], тұракты және дайын сөз оралымдарын Н.С. Васильева клише ретінде қарастырады [2.], В.В. Костомаров публицистикалық стильде дайын тілдік стандарттар қолданылады, олар автор мен белгілі әлеуметтік топтың бірін-бірі түсінуін женілдетеді дейді [3].

Тілдік клише де негізінен функционалдық стилистика және фразеологияда қарастырылып жүр. Тіл ғылымында клише, стереотип, штамп туралы толық анықтама жоқ. Штамп – стилистикалық боямасы бар сейлеу құралы, сөз стереотипі психологиялық стереотиппен сәйкес келеді. Қолданушыларға автоматты түрде көмекке келеді, коммуникацияны жеңілдетеді, үнемділікке құш салады, тыңдаушы мен айтушының ойлау энергиясы мен уақытын бағалауға жәрдемін тигізеді.

«Штамп» сөзінің негізгі мазмұндық-мағыналық бірлігіне сөз, сөзтіркесі, сейлем, қанатты сөздер, мақал-мәтелдер жатады.

Стилистикалық дайын сөз оралымдарының бірі – стереотип. Стереотип – ұғымдық образ, ол адам санасында орнықкан түсінік пен құбылыстың ақиқаттылығы ретінде ассоциацияланып түрады. Тіпті оны стилистикалық фреймдер ретінде бағалауға болады, ұқсастық сипаттың нәтижесінен де туындаған деп айтуда болады, себебі стильдің қалыптасусындағы экстралингвистикалық, психоәлеуметтік факторлар адам санасында стилис-

тикалық фреймдердің орнығына тікелей ықпал еткендіктен, стандартты тілдік бірліктер ретінде дайын күйінде қолданылады.

Стереотипті сөз оралымдары функционалдық стильдердің барлық саласында жиі жұмысалады.

Стереотип тілдік контекстер тұрақты қолданыска икемді бола отырып, стереотип-стереотиптік тарауша түзеді, кішігірім сөздер мен сөз тіркестерінің компоненттерінің қатарын құрай алады, сөйтіп, когнитивті модель қурауға бейімделіп тұрады. Осы модельдер екі типті модельдерден тұрады. Мысалы: оку керек, сұрақты білу осында әр компонент сөз тіркесінің стереотиптік ашық парадигмасын құрайды да басқа сөздер тізбегіне негіз бола алады, бірінші компонент басқа сөздермен де аудысады, мысалы: жаттап алу керек; жаттап алу маңызды; жаттап алу оңай; жаттап алу өте қажет; жаттап алуға мүмкіндік жоқ т.б. Білу, үйрету, зерттеу, бекіту, анықтау, дәлелдеу деген сөздер тізбегінің де тұрақтылығы көрінеді. Мысалы, мәселе-проблема, заңдылық-жағдай т.б. болып аудыстырылып қолданылады. Осында бірліктер әр сөздің компонент түзетін белгілі бір катарлары ірітеп стереотиптік сөздерге айналады.

Стереотип коммуникативтік актінің контекстінде жазылған белгілі микроситуацияны анықтаудың көрінісі болып табылады әрі субъекттің қызметінің әлеуметтік мәнін тұрақтандыруға арналған дайын тілдік құрылым болып табылады. Н.П. Котюрова стереотиптік тілдік бірліктер өзінің дайын күйінде коммуникативтік актінің күрделі процесін жөнілдетуге де ынғайлы болып, пайдасын тигізіп отыратындығын айтады [4].

Кез келген стиль жалпы әдеби тілдік тәсілдердің алалады. Олар сол стильтің коммуникативтік процесіне белгілі дәрежеде лайықты, жарамды болып табылады. Қазіргі әдеби тілдің жүйесінде сөздер көбіне еркін, кездейсоқ іліккен жеке компоненттерден емес, дәстүрлі формулаларда шартты орын алатындығы белгілі, қаламгер дайын формулалардың көмегімен айтып та жаза алалады.

Функционалдық стильдерде дайын сөз оралымдарының екі түрлі жасалу жолы бар. Біріншісі – орыс тілінен енген, екіншісі – төл тілдің дайын сөз формаларынан жасалуы.

Стереотип көбінесе ғылыми, ресми публицистикалық стильге тән болып келеді. Ғылыми және ресми стильтегі стереотиптік бірліктердің pragmatischealikaлық рөлі тұрақты. Публицистикалық стильтегі стереотипті бірліктің pragmatikaлық рөлі жоғарыда аталған екі

стильге қарағанда күрделі әрі қарама-қарсы, себебі қоғам өміріндегі өзгерістер, өмір сиуацияларындағы құбылыстар стереотиптердің ауысып отыруына ықпал етеді.

Публицистикалық стиль ғылыми стиль мен көркем әдебиет стилінің лингвистикалық белгілерін түгел қамтымаса да, сол аралықтағы ең негізгі тілдік-көркемдік амал-тәсілдерді бойына жинақтайды. Сондықтан публицистикалық стильде автор қоғам өмірінің сан-салалы қажетін өтеу үшін дайын тілдік оралымға бейім тұрады, соны пайдаланады, себебі ол стилистикалық категорияларды анықтауға негіз болады.

Публицистикалық стильтегі метафоралық тіркестер темір тұлшар, көгілдір отын, ақ алтын, қара алтын стандартты стереотипке айналғандығы белгілі.

Функционалдық стиЛЬДЕ КЛИШЕ, ШТАМП, СТАНДАРТЫҢ БАР ЕКЕНДІГІ, ЖАЛПЫ ОНЫҢ ТІЛДІК АЙНАЛЫМҒА ЕҢІП КЕТКЕНДІГІ ТУРАЛЫ ЗЕРТТЕУШІЛЕР ТАРАПЫНАН ТАЛАЙ АЙТЫЛЫП КЕЛЕДІ, ӘСІРЕСЕ, БҮҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ТІЛІНДЕ, ЯҒНИ-ПУБЛИЦИСТИКАЛЫҚ СТИЛЬДЕ КЕЗДЕСЕТІНДІГІ ЗАНДЫ ҚҰБЫЛЫС ЕКЕНДІГІ БЕЛГІЛІ.

Стилистикалық бояуы бәсек дайын сөз оралымдарының бірі – канцеляризм, ресми стильтің тілдік нормасынан да, стилистикалық нормасынан орын ала алады, қазақ тілінде ресми стиль толық орныққанда, уақыт өте олар да тілдік бірлікке толық ене алады, ресми стиЛЬДІҢ СТИЛЬДІК БЕЛГІЛЕРІНІҢ МЕЖЕСІН АЙҚЫНДАП ТҰРАДЫ. КАНЦЕЛЯРИЗМДІ АУЫЗЕКІ СӨЙЛЕУ СТИЛІНДЕ КОЛДАНУҒА ШЕК КОЙЫЛАДЫ.

Лексика-фразеологиялық канцеляризмге белгілі сөздер мен сөз тіркестері жатады. Төменде қол қоюшылар, жоғарыда көрсетілгендей т.б.

И.Б. Голуб сияқты зерттеушілер көнсе канцеляризмдерін қолданбай-ак, оның орнына басқа варианты сөздерді қолдануға да болады деген пікірлер білдіреді [5]. Осы еңбекте мына типтес мысал келтіріледі. Қасіпорының қызметінің жағымсыз жақтары, жіберілген ақауларда болып тұрады. Осы сөйлемдерді басқаша варианта айтуда болады: Қасіпорындарда ақау жұмыстарға жол берілмеген, жарамсыз шикізатты өндіруге жол бермеу керек т.б. көбінесе қынданатады дегеннің орнына қындық келтіреді. Мереке қарсаңында жұмыс қызу дайындық үстінде немесе Мереке қарсаңында жұмыс қызу жүріп жатыр деген сөйлемде етістіктің құрамының есімді-етістікті баяндауыштары белгілі стиЛЬДІК ЭКСПРЕССИЯНЫ КУШЕЙТІП ОТЫРАДЫ.

Сөйлеу штампы – жиі қолданылатын мағыналық реңкі солғындаған, эмоционалдық

бояуы бәсек тартқан сөздер тізбегі. Ресми және публицистикалық стильдерде кездесіп отырады. Мысалы: қазіргі уақытта, бүгінгі күнде, маныздылығын қолденең тартып тұр т.б. Тілдік штамптар сөйлеушінің сөз іздеп жатуын женілдетеді. Биылғы егіс алқабының табысы аз болған жоқ; Спорт табысты өтті. Биылғы табысымыз аз емес.

Тілдік стандарттар да дайын қалыптасқан сөз үлгілері болып саналады. Тілдік стандарттар публицистикалық стиліде қолданылады, бірақ нақты семантикалық мағынасы мен ойды үнемдеу мақсатында қолданылады және хабарды тез жеткізу үшін пайдаланылады.

Ғылыми стиліде тілдік стандарттар хабар жеткізу мақсатын емес, керісінше ғылыми мәтіннің біліктілік сипатының көрсеткіші ретінде алынады, автордың ғылыми тұжырымын оқырманға түсінікті болу мақсатын көрсетеді. Осылан орай, ғылыми стилідегі стереотиптер мәтіннің күрүлымдық-композициялық компоненттері ретінде бағаланады, жеке автор қолданысына еш кедергі жасамайды. Сондықтан олар ғылыми стилідің акценттік және бағалау сияқты стилистикалық категориясының мәнерлі мазмұнын құрап отырады.

Ауызекі сөйлеу стиліндегі: Сәрсенбінің сәтінде, қалтам жұқа, жағдай көтермейді.

Ресми стиліде: сенім білдіреді, қызметке тағайындалсын, бұйрық берілсін т.б.

Заң тілінде кездесетін стандартты тілдік бірліктер: қылмыс жасау, айып тағылды,

сотқа тартылды, заң алдында жауап береді, бас бостандығынан айыру.

Ғылыми стиліде: алғашқы зерттеу болып табылады, нысаны бола алады, күнды еңбек болып саналады.

Публицистикалық стиліде стандартты тілдік бірліктер В.Г. Кастоморов: «бейтарап нормативтік бояуларға не болатын сөздер» – деп таниды [3]. Публицистикалық стиліде стандартты тілдік бірліктер ресми және ғылыми стилдерге қарағанда pragmatikaлық мақсатында қарама-қарсы түсінік қалыптасқан, қоғамның әлеуметтік жағдайы, ондағы түрлі өзгерістер мен жаңаңықтар ойлау әрекетіне қарама-қарсы құбылыс туғызытын болғандықтан, стандартты сөздердің өзгеріске түсіу заңды құбылыс, себебі публицистикалық стиліге қоғамдағы оқиғаның құбылмалы да өзгермелі сипаты ықпал етеді. Кейбір стандартты сөздер қолданыстан шығып жатса, кейбіреулері өзгермейтін «қалыпты» тілдік бірліктер қатарынан орыналады. Публицистикалық стиліде стандартты тілдік бірліктер экспрессияға қарсы тілдік құбылыс деп саналғандықтан, экспрессияға стандарт қарама-қарсы тілдік бірлік ретінде қарастырылады. Штамп сияқты тілдік бірліктер бейнеліліктен айырылған, бірақ контексте «автордың» бақылауының қолданыста жиі ұшырасып, стилдердің әрқайсысында қалыпты, автоматты түрде көдеге асады. Дайын тілдік оралымдар жағымды тілдік-конструктивтік тәсіл ретінде стилідік құралдардың қатарына жатқызылады.

References

- 1 Vinogradov. V.V Stilistika. Teoriya poehticheskoy rechi. Poehtika. – M.: Izd-vo AN SSSR, 1963. – S. 355
- 2 Vasil'eva A.N. Kurs lekcii po stilistike russkogo yazyka: obshchee понятие стилистики. – M., 1976. – S. 140.
- 3 Kostomarov V.G. EHstetstvuyushchie frazerstvo i problema standarty // Vestnik MGU. Seriya zhurnalistiki. – 1968. – № 4. – S. 72-73.
- 4 Kotyurova M.P. Mnogoaspektnost' yavlenij stereotipnosti v nauchnyh tekstah // Tekst stereotip i tvorchestvo termin. – M., 1998. – S. 22-24.
- 5 Golub I. Stilistika russkogo yazyka. – M.: Rol'f, 2001. – S. 448.

Әдебиеттер

- 1 Виноградов. В.В Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – С. 355
- 2 Васильева А.Н. Курс лекции по стилистике русского языка: общее понятие стилистики. – М., 1976. – С. 140.
- 3 Костомаров В.Г. Эстетствующие фразерство и проблема стандарты // Вестник МГУ. Серия журналистики. – 1968. – № 4. – С. 72-73.
- 4 Котюрова М.П. Многоспектность явлений стереотипности в научных текстах // Текст стереотип и творчество термин. – М., 1998. – С. 22-24.
- 5 Голуб И. Стилистика русского языка. – М.: Рольф, 2001. – С. 448.

<i>Аладына А.А., Минаидарова М.Е., Свидова Н.В.</i>	
Синтаксис притчевого текста.....	
<i>Әлиакбарова А.Т., Бекишиева Р.М., Рскелдиева Д.Б.</i>	
Казак антропонимиясының лингвомәдени ерекшеліктері.....	
<i>Әлкебаева Да.А.</i>	
Функционалды стильдердегі стереотиптердің стилистикалық ерекшеліктері	
<i>Babaev I.I.</i>	
The formation of adverbs in english and azerbaijani on the basis of other parts of speech	
<i>Бектемирова С.Б., Исмаилова Н.А., Досанова А.М.</i>	
Образные выражения киноморфизмов в тюркской и славянской культурах	
<i>Zhanabekova M.A., Karagoishiyeva D.A., Kurkebaev K.K., Ulpan S.</i>	
Different approaches of using the concept of politeness (on the materials of Kazakh, English and Chinese).....	
<i>Жүзбаева А.С.</i>	
Казак тіліндегі сына дыбыстар	
<i>Котлярова И.В.</i>	
Лексические репрезентации концепта «тоска» через признаки растения (статья вторая)	
<i>Куанышева А.Б.</i>	
Идеографическое описание фразеологических единиц как источник культурно-значимой информации (на материале «Словаря русского языка XI-XVII вв.»).....	
<i>Күшкімбаева А.С.</i>	
Әлемнің тілдік бейнесін тұзудегі М. Өуезов драмаларының тіліндегі сентенция құбы-лысының ерекшелігі.....	
<i>Maksutkhan N., Tleugabylova Z.A., Rakimbayeva R.M.</i>	
Automated kazakh language morphological analyser	
<i>Махажанова Л.М., Алиярова Л.М.</i>	
Классификации сложных слов в разносистемных языках.....	
<i>Махметова Д.М.</i>	
Речевые структуры с прилагательными в научно-естественных и научно-технических текстах	
<i>Sagyndykuly B., Kulzhanova B.</i>	
Universal nominations samples for all world languages	
<i>Сансызаева С.К.</i>	
О коннотативных функциях зооморфных метафор	
<i>Сейденова С.Д., Мусалы Л.Ж., Карагайшиева Да.</i>	
Лингвистические аспекты анализа казахских фамилий	
<i>Смагулова А.С., Тусупова А.К., Садыкова Ж.Е.</i>	
Перспективы развития терминологических словарей в нефтегазовой отрасли	
<i>Tayeva R.M., Ongarbayeva M.S., Zueva N.Yu., Utesbayeva Zh.M.</i>	
Interlanguage phraseological equivalents (on the material of english and russian languages)	
<i>Ongarbayeva M.S., Tayeva R.M., Zueva N.Yu., Kolesnikova T.P.</i>	
Linguistic aspects of the research of the concepts marriage and family	
<i>Танабаева Г.Ә., Абдрахманова Ж.Ә.</i>	
Адамға катысты ауру атауларының синтаксистік байланысу тәсілдері.....	
<i>Тасымов А.</i>	
Тіл қазынасы – карапайым халықтың жады.....	
<i>Halenova A.R., Artykova E.U., Mahazhanova L.M.,</i>	
The impact of globalization on the appearance of the english words into the kazakh language	
<i>Шойманова М.Б., Жамашева Ж.Р.</i>	
Қазак және ағылшын халықтарының ұлттық тағам атауларының тілдегі көрінісі	